BMIJ
ISSN: 2148-2586

Araştırma Makalesi

BUSINESS & MANAGEMENT STUDIES:
AN INTERNATIONAL JOURNAL
Vol.:8 Issue:4 Year:2020, 523-550

Citation: Koçak, B., Prens Sabahaddin'in Adem-i Merkeziyet Anlayışının Günümüz Yerelleşme Sürecine Yansımaları, BMIJ, (2020), 8(4): 523-550, doi: http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v8i4.1613

PRENS SABAHADDİN'İN ADEM-İ MERKEZİYET ANLAYIŞININ GÜNÜMÜZ YERELLEŞME SÜRECİNE YANSIMALARI[1]

Burak KOÇAK [2]

Received Date (Başvuru Tarihi): 2/09/2020

Accepted Date (Kabul Tarihi): 9/11/2020

Published Date (Yayın Tarihi): 10/12/2020

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Osmanlı hanedan üyesi, yani Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olmasına rağmen Osmanlı Devleti yönetim şekline karşı duruşu ile önemli bir fikir adamı olan Prens Sabahaddin'in siyasi fikirlerini ve günümüz yerelleşme sürecine yansımalarını incelemektir. Prens Sabahaddin, 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu toplumsal bunalıma reçete arayan aydınlardan biri olarak idari ve siyasi yapının değiştirilmesi konularında önerdiği fikirler ile diğer aydınlardan farklı bir yerde konum almıştır. Prens Sabahaddin ile ilgili çalışma yaparken, siyasi fikirlerinin bir bütün olarak ele alınmadığı takdirde tam anlamıyla açıklanamayacağı noktasından hareketle, Prens Sabahaddin'in siyasi fikirlerinin bütün olarak ele alındığında özellikle adem-i merkeziyet fikrinin kendi içerisinde belli bir tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür. Prens Sabahaddin tarafından savunulan ve kimilerine göre uygulanamaz görülen siyasi fikirlerine günümüz yerelleşme politikalarında da rastlanmaktadır. Bu çalışmada da Prens Sabahaddin'in siyasi fikirlerinin günümüz yerelleşme politikalarına yansımaları anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler:
Prens Sabahaddin,
Adem-i Merkeziyet,
Yerelleşme,
İdari Yapı,
Osmanlı Devleti
JEL Kodları:
N0

Keywords: *Prince Sabahaddin* *Decentralization* *Localization* *Administrative Structure* *Ottoman Empire*
JEL Codes: *N0*

[1] Bu çalışma, yazarın "Prens Sabahaddin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, burak.kocak@erdogan.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-0430-4397

Bu makale, araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmış ve iThenticate intihal taramasından geçirilmiştir.

EXTENDED ABSTRACT

REFLECTIONS OF PRINCE SABAHADDIN'S DECENTRALIZATION IDEA ON TODAY'S LOCALIZATION PROCESS

1. LITERATURE

1.1. RESEARCH SUBJECT

In the eighteenth century, the Ottoman Empire began to experience problems in administrative, financial, military and technological fields and In order to save the Ottoman State from this situation, many intellectuals prepared a "salvation prescription" and suggested various reforms. Prince Sabahaddin was one of the names in the group who closed an important gap in this search with his political, social and economic ideas. Prince Sabahaddin provided many models for the development of society and the state. So the research subject of this study is to explain "salvation prescription", and it is the reflections of Prince Sabahaddin's ideas on today's politics.

1.2. RESEARCH PURPOSE AND IMPORTANCE

The ideas of Prince Sabahaddin, which are thought to be impractical, harm the integrity of the state and which are imaginary at specific points, but which are reflected in some policies today, have been tried to be determined in this study. It should be emphasized that, since the ideas of Prince Sabahaddin are not independent of the political and sociological foundations of his identity, his ideas remain incomplete when these foundations are not disclosed. The idea that his ideas would harm the integrity of the state and therefore be dangerous can be said to be the product of this fragmented perspective. However, due to the limitation of the study, these parts are not detailed but outlined. Ultimately, this study aims to determine the reflections of Prince Sabahaddin's ideas on today's politics rather than explaining them.

1.3. CONTRIBUTION of the ARTICLE to the LITERATURE

Although Prince Sabahaddin is a well-known figure, few studies are dealing with the effects of his political ideas on today's political life. This study has been prepared with the thought that although Prince Sabahaddin had important ideas both for his time and for today, this importance could not be understood sufficiently in his time and today for various reasons. It has been seen that almost all of the previous studies on Prince Sabahaddin could not fully explain the ideas of Prince Sabahaddin. For this reason, in this study, Prince Sabahaddin's political ideas were handled as a whole, and it was revealed that he had an absolute consistency in himself. Political ideas, which were defended by Prince Sabahaddin and considered inapplicable to some, are encountered even in the localization stages.

2. DESIGN AND METHOD

2.1. DATA COLLECTION METHOD

One of the qualitative research techniques, document analysis method, was used in the study.

2.2. QUANTITATIVE / QUALITATIVE ANALYSIS

Ottoman archival documents and newspapers and magazines of the period were used as the primary source. As secondary sources, foreign and rare books and studies dealing with the life and ideas of Prince Sabahaddin were used. Besides, theses containing similar subjects were scanned from the database of the National Thesis Center.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

In the result of the study, it has been discovered that looking at today, and it is seen that the old debates and concepts are on the agenda again. Among these, concepts of administrative procedure such as "centralization" and "decentralization" have an essential place. Despite this, it is claimed that

especially decentralization will disrupt the integrity of the state and result in its fragmentation today, as it was in that period, and therefore, this concept is kept at a distance.

4. CONCLUSION, RECOMMENDATION AND LIMITATIONS

It is thought that Prince Sabahaddin could not openly defend the principle of decentralization during his lifetime. In response to those who claim that this principle will lead to federalism and even fragmentation, Prince Sabahaddin made statements that the decentralization principle has an administrative meaning and is not a political structuring. It is understood that decentralization, contrary to the idea of political decentralization, remains in an "administrative" dimension and means giving more authority to governors and opening provincial boards.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, on sekizinci yüzyılın başlangıcına kadar Avrupa ülkeleriyle başa baş bir rekabet yürütmesine rağmen çeşitli savaşlarda aldığı yenilgiler sonucu askeri ve teknolojik alanda hızla gerilemiş ve rekabet gücünü kaybetmiştir. Milliyetçilik akımlarının artmasıyla Osmanlı topraklarında başlayan ayaklanma ve bağımsızlık hareketleri iktisadi rekabet gücünün kaybedilmesiyle iç pazarın yabancıların kontrolüne girmesi, yozlaşma ve ekonomik zorluklar sonucu mali güçte meydana gelen azalmalar ve nüfusun rakiplere kıyasla küresel rekabeti destekleyecek büyüklüğe erişememesi, Osmanlı'yı Batılı ülkelerin gözüyle "hasta adam" haline getirmiştir.

Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu bu durumdan kurtarmak için "kurtuluş reçetesi" hazırlayan birçok aydın askeri, idari, mali ve toplumsal alanda değişiklikler önermiştir. Fakat ıslahat hareketleri olarak kabul edilecek bu değişiklikler bir türlü istenilen sonucu verememiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında kimilerine göre suçlu ordu, kimilerine göre yönetimi elinde bulunduranlar, kimilerine göre idari yapı ve kimilerine göre ise İslam'ın esaslarından uzaklaşmadır. Yapısal reformların sorunlara çözüm üretemediğinin anlaşılması üzerine kurtuluş reçetesinin konusu devletin siyasi rejimi olmuştur. Yani ülkenin kurtulabilmesi için mutlak monarşi düzeninden, meşruti bir siyasi yapılanmaya geçişin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Ancak idari reformlara dahi kuvvetli bir direnç gösterebilen devlet erkânı ve tebaa, bu tür siyasi rejimi hedef alan köklü bir değişime de karşı gelmiştir.

Bu doğrultuda, özellikle reformların önündeki engelin, yani esas problemin, padişahların kişiliğinde olduğu düşünülmüş, padişahın değiştirilip yerine aynı soydan bir başkasının getirilmesiyle mevcut problemlerin çözümleneceğine inanılmıştır. Fakat bu anlayışın da çözüm üretmediği, mevcut padişahların yerine tahta geçirilen yeni padişahların da eski düzeni devam ettirdiği görülmüştür. Bunun sonucunda hem devletin başındaki kişinin hem de siyasi iktidarın meşruiyet kaynağının birlikte değiştirilmesinin gerektiği sonucuna varılmıştır. Bu arayışta önemli bir boşluğu kapatan grup içerisinde yer alan isimlerden biri de siyasi, toplumsal ve iktisadi fikirleri ile Prens Sabahaddin olmuştur. Prens Sabahaddin, toplumun ve devletin kalkınması için birçok model ortaya koymuştur.

Prens Sabahaddin'in yaşadığı dönem içerisinde, etkin ve baskın bir siyasi değişim hareketi olan, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile anayasanın ilan edilip meşruti sisteme geçilmesi hususunda hemfikir oldukları bilinmektedir. Ancak Prens Sabahaddin yalnızca bahsedilen değişikliklerle yetinilmesi halinde, ülkenin içinde bulunduğu durumdan kurtulamayacağını ve kalkınmanın sağlanamayacağını iddia etmiştir. Bu durum Prens Sabahaddin'in, çözüm olarak idari yapının komple değiştirilmesini önermesini sağlamıştır.

Günümüze bakıldığında eski tartışmaların ve kavramların yeniden gündeme geldiği görülmektedir. Bu kavramlar arasında "merkeziyetçilik" ve "adem-i merkeziyetçilik" gibi idare usulüne dair kavramlar oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Buna rağmen özellikle adem-i merkeziyetçiliğin o dönemde olduğu gibi günümüzde de devletin bütünlüğünü bozacağı ve parçalanması ile sonuçlanacağı iddia edilmekte ve bundan dolayı da bu kavrama mesafeli durulmaktadır.

Prens Sabahaddin'in tanınmış bir şahsiyet olmasına karşın siyasi fikirlerinin günümüz siyasal hayatına etkilerini ele alan çalışmalar oldukça azdır. Bu çalışma, Prens Sabahaddin'in hem kendi dönemi için hem de günümüz için önemli fikirlere sahip olmasına rağmen, çok çeşitli sebeplerle döneminde ve günümüzde bu öneminin yeterli düzeyde anlaşılamadığı düşüncesiyle hazırlanmıştır. Prens Sabahaddin'in uygulanması mümkün olmadığı, devletin bütünlüğüne zarar vereceği ve belli noktalarda da hayali olduğu düşünülen, fakat günümüzde de bazı politikalarda yansımaları görülen fikirleri bu çalışmada tespit edilmeye çalışılmıştır. Şunu da vurgulamak gerekir ki, Prens Sabahaddin'in fikirleri kendi kimliğinin politik ve sosyolojik temellerinden bağımsız olmadığı için, fikirleri bu temeller açıklanmadan aktarıldığında eksik kalır. Onun fikirlerinin devletin bütünlüğüne zarar vereceği ve bundan dolayı da tehlikeli olduğu düşüncesi de bu parçalı bakış açısının ürünü olduğu söylenebilir. Fakat çalışmanın sınırlılığı gereği bu kısımlar detaylandırılmamış, ana hatlarıyla verilmiştir. Nihayetinde bu çalışmanın amacı Prens Sabahaddin'in fikirlerini açıklamaktan ziyade, günümüz politikalarına yansımalarını tespit etmektir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma doktora tezinden türetildiği ve 01/01/2020 tarihinden önce doküman inceleme yönetimiyle yapıldığı için etik kurul izin belgesi gerekmemektedir.

3. PRENS SABAHADDİN'İN DÜŞÜNSEL ZEMİNİ

Sultan II. Abdülhamit'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu olarak sarayda yetişen ve saray eğitimi alan Prens Sabahaddin'in Doğu ve Batı dillerine, özellikle de Fransız diline olan hâkimiyeti, Batı gazetelerinden yurt dışındaki muhalif hareketleri de takip etmesine imkân sağlamıştır. Prens Sabahaddin, Kuruçeşme Sarayındaki genç prenslerin yetişmesi için özel bir üniversite haline getirilen yerde dönemin en önemli âlimlerinden olan Kadınhanlı Emin Hoca ve Hayret Efendi'den Arap Edebiyatı; İsmail Safa'dan edebiyat, Hüseyin Daniş'ten Fars Edebiyatı; İsviçre'den davet edilen Barchille Bertratod ve Charlier'dan Fransızca dersleri almıştır (Ege, 1977, s. 6). Müzisyen Çeza Heke'den ise piyano dersi almış, henüz yirmi yaşındayken İbni Haldun'un Mukaddimesi'ni okumuş, Lamartin'den Jocely'i dilimize çevirmiştir (Budak, 1998, s. 10). Bu eğitimleri babası Damat Mahmut Paşa da bizzat takip etmiş, saraya davet edilen dönemin en önemli isimleri ile en ciddi meseleleri görüşürken bile oğulları Sabahaddin ve kardeşi Lütfullah'ın hazır bulunmalarını sağlamıştır. Tüm bu eğitim faaliyetleri Prens Sabahaddin'i kültürel olarak üst seviyelere getirmiştir.

Damat Mahmut Paşa fikir yönünden Sultan II. Abdülhamid ile ayrı düşüncedeki oğulları Prens Sabahaddin ve Lütfullah'ı da yanına alarak gizli yollardan Avrupa'ya kaçmıştır. Jön Türkler arasında "harekât-ı necibane" olarak adlandırılan bu kaçış olayı (Tütengil, 1954, s. 18), muhalefetin moralini yükseltmiş ve aynı zamanda egemen grubun da kötü yönetimin olası sonuçlarını görmeye başlamasını sağlamıştır. Hanedan üyesi bir kişinin, babasıyla birlikte Fransa'ya gitmesi, diğer aydınların umutlarını artırmasına rağmen bu durum daha çok ayrılıklara neden olmuştur. Prens Sabahaddin'in görüşleri İttihat ve Terakki'nin lideri Ahmet Rıza'nın görüşleriyle çelişince ittihatçılar iki gruba bölünmüştür.

Prens Sabahaddin, Fransa'ya gittikten sonra fikirlerini yaymaya başlamış ve kardeşi Lütfullah ile birlikte bu doğrultuda ilk olarak 1901 yılında *"Umumi Osmanlı Vatandaşlarımıza Beyanname"* (Budak, 1998, s. 30) başlıklı bildiri yayınlamışlardır. Bu

beyannamelerde din ve ırk farkı gözetmeksizin bütün Osmanlıların birleşmesini önermişlerdir. Bu amaçla öncelikle Osmanlı'da hürriyet ve adaleti kurabilecek yeni bir nesil yetiştirmenin gerekli olduğunu söyleyerek böyle bir planın gerçekleşmesi için de tek engelin devleti yönetenler olduğunu belirtmişlerdir. Bu duruma son vermek ve baskıya karşı ayaklanmanın her Türk için mukaddes bir vazife olduğunu söyleyerek bir kongre teklifinde bulunmuşlardır (Kuran, 1948a, s. 10).

Beyanname ile amaçlarını da ortaya koyan kardeşlere göre maksatları aslında menfaatleri aynı olan çeşitli sebeplerle ayrılıklar yaşayan Türk, Arap, Arnavut, Ermeni, Makedonyalı, Rum, Kürt, Musevi vatandaşların birleştirilmesi suretiyle gelecekteki hükümetin taşlarının Osmanlıcılığa uygun olarak oluşturulmasıdır. Osmanlı'daki farklı etnik grupların istiklal istemelerinin doğru olmayacağı, Osmanlı altında yaşamanın ekonomik ve askeri bakımdan daha faydalı olacağını iddia etmişlerdir (Budak, 1998, s. 31). Bu Kongrede, Osmanlı Devleti'nin en büyük sorununun idare problemi olduğu öne çıkmıştı. İttihat ve Terakki ağırlıklı olarak merkeziyetçiliği isterken Prens Sabahaddin ve destekçileri ise adem-i merkeziyetçi yapıyı savunuyorlardı. Bir başka ifade ile 1902 Jön Türk kongresindeki ayrışma, sen-ben durumundan farklı olarak devleti kurtarma açısından uygulanacak yöntem sorunuyla ilgiliydi. Çünkü Prens Sabahaddin sadece Meşrutiyet'in ilanı ile başarıya ulaşılamayacağını düşünüyordu. Meşrutiyet ile birlikte merkeziyetçilikten adem-i merkeziyetçiliğe geçilmeliydi. Devletin, onu meydana getiren ögelerin ortak istek ve kararlarıyla yönetilmesini istiyordu.

Prens Sabahaddin'in fikirleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirleri arasında farklılıklar olduğu aşikârdır. En önemli farklardan biri Osmanlı Devleti'nde İttihat ve Terakkiciler tarafından ve ondan öncekiler tarafından da ideal bir devlet düzeni olarak savunulan merkeziyetçi idare sistemine karşı Prens Sabahaddin adem-i merkeziyeti savunuyor olmasıdır. Bir diğer önemli fark ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne göre Osmanlı'nın sorunu bir iktidar sorunudur ve bu da Sultan Abdülhamid'in "istibdatçı" yönetiminden kaynaklanır. Bu durumda onlara göre yapılması gereken istibdatçı padişahın tahttan indirilmesi ve hürriyetlerin garantisi olarak anayasanın ilanıdır. Fakat hanedanlığın birleştirici unsur olarak görülmesi sebebiyle yine aynı aileden biri başa gelmelidir. Prens Sabahaddin ise anayasanın ilanı

ile birlikte yeniden yapılanmanın başarılı olabilmesi için idari yapıda da değişiklikler yapılması gerektiğini savunmaktadır (Sabahaddin, 1999a, s. 179).

4. TEŞEBBÜS-İ ŞAHSİ VE ADEM-İ MERKEZİYET CEMİYETİ

Prens Sabahaddin'in Osmanlı Devleti'ni ve toplumunu ıslah etmek için ortaya koyduğu fikirlerden önemli bir çoğunluğu siyasi alandadır. Prens Sabahaddin savunduğu siyasi fikirleri bir program haline getirerek ve bu görüşlerini savunmak ve yaymak için Dr. Nihat Reşat ve Fazlı Bey ile birlikte 1906 yılında Paris'te *"Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"*ni kurmuştur ve yayın organı olarak da 1906–1908 yılları arasında yayınlanan *Terakki* adında bir gazete çıkarmıştır (Sabahaddin, 1999b, s. 11). Gazetenin Türkiye'ye sokulması yasaklanmış olsa da elden ele gezerek gizlice okunarak destekçisi artmıştır. İki yıl kadar çıkarılabilen bu gazete sadece bir havadis gazetesi olarak kalmamış, Demolins'den tercümelere ve muhtelif imzalar taşıyan çeşitli makalelere de yer vermiştir. Prens Sabahaddin'in daha sonraki kitap ve broşürlerinde savunduğu fikirlerin ilk hallerini Terakki gazetesinde bulmak mümkündür. Terakki Gazetesi'nde yayınlanan makalelerinde Prens Sabahaddin, merkeziyet aleyhtarlığı yapmıştır ve merkeziyetçi yönetimin mutlakiyetçilikte de meşrutiyette de ve hatta cumhuriyette de aynı sonucu vereceğini iddia etmiştir.

Jön Türk Kongrelerinde ve sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yaşanan gerginlikler, Prens Sabahaddin'in taraftarlarını bir araya getirmiş ve örgütlü bir mücadele başlatmaya sevk etmiştir. Liderliğini Prens Sabahaddin'in yaptığı "Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti"nin diğer üyeleri ise Ahmed Fazlı, İsmail Kemal, Hüseyin Siret, Doktor Nihat Reşat, Ahmet Bedevi Kuran, Hüseyin Tozlu gibi önemli isimlerdir (Alkan ve Doğan, 2010, s. 81). Bu cemiyet Frederic Le Play tarafından temsil edilmekte olan Science Sociale doktrinini benimsemiştir. Fransız temelli fakat Anglo-Sakson içtimai yapısının üstünlüklerini açıklayan bu düşüncede "hasta adam" için öneriler yer almaktadır (Tunaya, 2016, s. 104).

Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'nin parti programında Prens Sabahaddin'in öncülüğünde arzulanan reformların içeriği ve kapsamı detaylarıyla verilir. Buna göre Osmanlı Devleti'nde uygulanacak siyasi reformlar, devlet topraklarının her yerindeki halkları ve sosyal sınıfları kapsayacak şekilde; mevcut

vilayetlerin idare biçimi tevsi-i mezuniyet ve adem-i merkeziyet ilkelerine dayandırılacaktır. Seçim yolu ile oluşturulacak belediyeler; nahiye meclisi, belediye idare meclisi gibi bütün organlar, nahiye ve vilayetlerin işlerinin yürütülmesine iştirak ve müdahale edebileceklerdir. Bu il genel meclisi, diğer konular arasında vergilerin tarh, tevzi ve tahsili hakkında da karar verebilecek ve toplanan vergilerin, vilayet merkezi ile merkezi hükümet arasında ortak verilecek karar ile bir kısmı yerel ihtiyaçlara ayrılacaktır. Hem diğer vilayetlerle hem de merkezi hükümet ile ilişkileri güçlendirmek için, hükümet merkezinde il genel meclisi içinden ve halk tarafından seçilen birer üye bulunacaktır. Meclis-i Mebusan bu şekilde seçilen üyelerden oluşacaktır. Vilayet meclislerindeki üye sayısı, farklı etnik ya da dini kökenlerden gelenler arasında çıkabilecek uyuşmazlıkları çözebilmek için her cemaatin nüfusu ile orantılı olacaktır. Asayiş ve inzibatı sağlayacak bir jandarma teşkilatı kurulacaktır. Bu teşkilatın kadrosu, o mahallede yaşayan farklı kökenlerin nüfusları oranında seçilecektir. Valiler, mutasarrıflar ve defterdarlar, yerel mahkemelerin ve istinaf mahkemelerinin reisleri ve savcıları merkezi hükümet tarafından atanacaktır. Diğer mülki ve adli memurlar ise vali tarafından nüfus oranlarına göre çeşitli halklardan seçilecektir (Kuran, 1948b, s. 235).

5. PRENS SABAHATTİN'İN ADEM-İ MERKEZİYET ANLAYIŞI

Adem-i merkeziyet, Prens Sabahaddin'in fikir sistemini oluşturan en temel kavramlardan biridir. Osmanlı Devleti içinde, özellikle de milliyetçi akımların etkisiyle bağımsızlık hareketlerinin arttığı bir dönemde, bu kavramın konuşulması bile tepkiyle karşılanmıştır. Ulus-devlet modelinin sorgulanır olduğu neo-liberal küreselleşme sürecinde ise kavrama verilen önem artmaya başlamıştır. Adem-i merkeziyetçilik konusu, ilk defa Birinci Jön Türk Kongresi'nde ciddi bir şekilde ele alınmıştır. Bu tartışma Jön Türk hareketini merkeziyetçiler ve adem-i merkeziyetçiler olarak iki gruba ayırmıştır.

Prens Sabahaddin'e göre Osmanlı'nın içinde bulunduğu durumdan tek çıkış noktası adem-i merkeziyetçiliğe geçmektir. Ona göre adem-i merkeziyet anlayışı ile her bölge halkı merkezi iktidarın bir ucundan tutacağından, azınlıklar devletten ayrılma heveslerinden vazgeçeceklerdir. Böylece bir Osmanlı üst kimliği oluşacak ve çeşitli milletlerin bir arada yaşaması sağlanacaktır. Adem-i merkeziyet uygulanarak

seçimle gelen belediye meclisi üyeleri mahalli idarelerde söz sahibi olacak, azınlıklar vilayet meclislerinde ve jandarma teşkilatında nüfusları oranında temsil edilecek, vali, mutasarrıf, defterdar ve mahkeme reisleri merkezi idare tarafından atanacaktır (Sabahaddin, 1999b, s. 16).

Prens Sabahaddin'e göre merkeziyetçi sistemde halk yönetime uzak kaldığı için ihtiyaçlarını duyuramamaktadır. Yol, köprü gibi ihtiyaçlar yönetime ulaşsa bile merkezden izin alınması zaman ve kaynak israfına neden olmaktadır. Prens Sabahaddin'in çözüm önerisine göre yapılması gereken, yönetim örgütlenmesinin merkezden verilecek emirlerin ülkenin her yerine aynı şekilde dağıtılması değil, belirli işe karşılık yetkili ve bu yüzden sorumlu bir yönetim örgütlenmesi ilkesine göre düzenlenmesidir. Her bölgeye, bölgeyi en iyi bilen uzman kişiler atanacak ve bireyler de devleti yaptığı işlerden dolayı anında ve yerinde denetleme imkânı bulacaktır (Reyhan, 2008, s. 103).

Prens Sabahaddin'in savunduğu adem-i merkeziyetçilik anlayışında ülkeyi idare edebilmek için mahalli idareler gereklidir (Tunaya, 2016, s. 202). Yani hükümet, bütün işlerinde herkesi kendi ayağına getirmeyi değil, imkânlar ölçüsünde kendisi ahaliye yaklaşmalı ve halkın yürütme ile olan ilişkilerini artırmalıdır. Ona göre halkın devlet ile olan işleri, ne kadar az zamanda ve ne kadar az para ile halledilirse halkın refahı o derece ilerleyecektir. Kurulan bu mahalli idarelere verilecek yetkilerle her yerel idare kendi bütçesinin oluşturmalı ve bu bütçelerini artırıcı faaliyetlerde bulunmalıdır. Her bölgenin işleri sosyal şartlarına göre farklılık gösterebilir. Bu sebeple her yerin idaresini tek bir kalıba uydurmak doğru olmayacaktır. Mahalli idareleri işlerin uygunluğuna göre düzenlemek için illeri sosyal şartlarına göre ayırmalı ve her bölge için bir düzenleme kurulu getirilmelidir. İllerin idaresi ve teşkilatlanması, düzenleme kurullarının araştırmalarından deneysel bir sonuç olarak doğmalı ve ona göre ayarlanmalıdır (Sabahaddin, 2002, s. 63).

Prens Sabahaddin'e göre bir devletin yönetim şekli ile beraber idari şekil de değişmez ise başarıya ulaşılamaz. O halde Anayasanın ilan edilmesine ek olarak adem-i merkeziyetçiliğin de uygulanması şarttır. Bu duruma örnek olarak da İngiltere ve İspanya'yı karşılaştırır. İkisi de meşrutiyetle idare edilmektedir. Fakat aralarında birçok fark vardır. Bir diğer örnek olarak da Kuzey Amerika ve Güney Amerika'yı

kıyaslar. İki taraf da Cumhuriyet ile yönetilmektedir. Fakat kuzeyde geniş hürriyetler yer almaktadır. Güneyde ise hürriyet gibi görünse de "esaret" yer almaktadır. Çünkü kuzeyde zenginlik ve medeniyeti, hürriyet ve mutluluğu meydana getiren esas Anglo Sakson sistemidir. Yani istiklallerini, özel teşebbüsleriyle temin ve bu teşebbüslerini adem-i merkeziyetle genişleten üreticiler vardır. Güneyde ise merkeziyete sıkı sıkıya bağlı insanlar vardır (Sabahaddin, 1999a, s. 141).

Prens Sabahaddin *"...Lisanımıza ancak bu kelimelerle tercüme edebildiğim decentralization…"* diyerek "adem-i merkeziyet" terimini "decentralization" teriminin karşılığı olarak kullandığını söyler ve adem-i merkeziyet kavramına isim olarak takılmamak gerektiğini ve bunun yerine tevs-i mezuniyet kavramının da kullanılabileceğini savunur (Sabahaddin, 1999b, s. 71). Prens Sabahaddin'in destekçilerine göre de *adem-i merkeziyet* tevsi-i mezuniyet kavramının Fransızca karşılığıdır ve bu kavram Osmanlı milletini oluşturan her unsura özerklik verilmesi değil, aksine Osmanlı Devleti'nin birlik ve kudretini artıracak ve merkezi idare ile vilayetlerin idaresi arasındaki bağları güçlendirecek bir kavramdır (Nur, 2005, s. 27).

Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyet'in kendisi tarafından uydurulmadığını, Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde yer aldığını (Sabahaddin, 1999b, s. 61), fakat Kanun-i Esasi'nin en ateşli savunucularının bile bu maddeyi görmek istemediklerini söyler. Avrupa'nın çoğu ülkesinde adem-i merkeziyetin uygulanıyor olmasına rağmen, kendisinin bu terimi dile getirdiği anda hainlikle suçlandığından şikâyet eder. Ona göre merkeziyet ile yönetilen yerlerde merkezden atanan memurlar ülkenin her yerine gönderilir. Fakat gittikleri yerdeki durumdan bihaberdirler. Adem-i merkeziyet ise problemlerin en küçük yönetim biriminden itibaren başlayarak çözülmeye başlamasıdır. Böylece memnuniyet artacaktır. Çünkü yerelde seçimle gelen meclis üyeleri, tekrar seçilmek için işlerini iyi yapmak zorunda olacaklardır.

Prens Sabahaddin, Varyete Tiyatrosu'nda yaptığı açıklamada adem-i merkeziyeti, "adem-i merkeziyet-i siyasi" ve "ademi merkeziyet-i idare" diye ikiye ayırır ve savunduğunun Kanunu Esasi'nin 108. maddesinde mevcut olan "adem-i merkeziyet-i idare" olduğunu söyler. İlgili maddede yer alan tevsi-i mezuniyetin de ademi merkeziyet demekten başka bir şey olmadığını, ademi merkeziyetin de kesinlikle "muhtariyet-i idare" olmadığını iddia eder. Osmanlı'da Türk, Arap,

Arnavut, Kürt, Rum, Ermeni vs. gibi birçok topluluk olduğunu ve bu toplulukların Osmanlı Devleti altında bir bütün oluşturabileceğini söyler.

Prens Sabahaddin'in önerdiği idare tarzında teftiş hakkı tüm vilayetlere geçer. Meclisi mebusanın varlığının yanında her vilayette birer meclis kurularak bu sistemin uygulanabileceğini söyler. Çünkü hükümet sadece merkezde bir meclis ile tüm ülkeyi kontrol edemez. Osmanlı Devleti'nde Türk, Arnavut, Arap, Rum, Kürt, Ermeni gibi birçok millet vardır. Bu milletler, Osmanlı sancağı altında birleşerek yönetimde yer almaya uygundur. Bunun yolu ise adem-i merkeziyete dayanan meşrutiyettir. Prens Sabahaddin'e göre meşrutiyet, hükümetin idaresine toplumun katılması demektir. Meşrutiyet olmazsa toplum devlet yönetimi konusunda bir hak iddia edemez ve yine istibdat ortaya çıkar. Çünkü yönetim bir veya birkaç kişinin elindedir. Prens Sabahaddin'e göre meşrutiyet ise hürriyete bağlılık ile olur. Hürriyet ise verilen bir sadaka değildir, hürriyet verilmez; kazanılır (Alkan, 2007, s. 261).

Terakki Gazetesi'nin 19. ve 20. sayılarında "Tenkidinizi Okurken" isimli makaleler yazan Prens Sabahaddin, vatanının birliğine zarar vermeyecek bir idare sisteminin kurulması gerektiğini söyler (Sabahaddin, 1908, s. 1, 10). Bunun için de ilk adımın mebusan meclisini açmak ve tüm insanları can, mal, mülk ve hukuk olarak tecavüzden kurtulmasını sağlamak olduğunu savunur. İlk olarak bunlar sağlandıktan sonra da bir an önce hükümet ile vatandaşı birbirine karşı kuvvet olmaktan çıkarmak ve iş birliği haline sokmak gerektiğini söyler. Ona göre tam da bu iş birliği adem-i merkeziyettir. Kişi, verdiği verginin sahibi olmalı ve bunu teftiş etme hakkını elinde bulundurmalıdır. Bu da ancak hem vekiller kılarak merkezi idareye katılması ve teftiş etmesi ile hem de mahalli yönetimlere bizzat katılması ile olur. Prens Sabahaddin'e göre Kanun-i Esasi'nin 108. maddesi hakkıyla uygulanırsa sadece üst düzey memurların merkezden atanması gerekir. Güçlü ve saygıdeğer kişiler arasından valiler atanmalıdır. Bu kişiler hakkında yerel halk tarafından herhangi bir şikâyet olursa mahkemelerce bu durum hemen araştırılarak gerekirse ceza verilmelidir. Böylece merkezden atanan kişiler de işlerini doğru yapmak konusunda gayret göstermiş olacaklardır.

Prens Sabahaddin ile Dr. Nihad Reşad Belger adem-i merkeziyet prensibinin uygulanması amacıyla taslak olarak "İdari Islahat Projesi" yazmışlardır. Bu projede

vilayetlerin taksim ve idare usulünün köklü bir şekilde değişmesi düşüncesinin ön plana alındığı, vilayetlerin sınırlarının iklim şartlarıyla ekonomik bağlılık durumlarına göre küçültüleceği, iktisadi bölge birlikleri kurularak birkaç vilayeti içine alacak şekilde ortak valilikler kurulacağı yer alır. Projenin bir diğer önemli amacı ise halka mahalli seçim özgürlüğü verilerek Osmanlı Devleti'ni bir araya getiren unsurların yönetime katılmasını sağlayarak birlik duygularının oluşmasını sağlamaktır (Kuran, 1948b, s. 239).

Prens Sabahaddin Osmanlı siyasi birliğinin sadece korunmasının değil, aynı zamanda güçlendirilmesinin gerektiğini söyler ve bunun için gerekli olan adem-i merkeziyet ile savunduklarının asla "idari muhtariyet" olmadığını vurgular. Adem-i merkeziyetçi yönetim ile muhtariyet anlayışını birbirinden kesin bir biçimde ayıran Prens'e göre adem-i merkeziyet, belirli bölgelere bağımsızlık tanımak veya azınlıklara muhtariyet vermek değil, aksine Osmanlı merkezi yönetiminin yükünü hafifletmek, bölgelerin bireysel kalkınmalarını sağlamak içindir (Sabahaddin, 1999, s. 32, 64).

Prens Sabahaddin, halkın yönetimlere vilayet-i umumi meclisleri ile katılabileceğini, bu yol ile denetleyebileceğini iddia eder. Gerekliliğini açıklarken de merkeziyet idaresi uygulayan ülkelerde bir sancakta yapılacak olan köprü, yol, okul veya hastane gibi doğrudan mahalli ihtiyaçlara yönelik yapılar için sancak vilayet merkezine, merkez dâhiliyeye, dâhiliye nafiaya, nafia sadarete, sadaret saraya başvurmak zorunluluğunun yol açtığı uzun süreci eleştirir. Buna örnek olarak da Bolu sancağı mutasarrıfının üç saatlik bir yolu yaptırmak için 6 sene uğraştıktan sonra vazgeçtiğini gösterir. Yollar ve diğer tüm bayındırlık hizmetlerinin bu kadar zor ilerlemesi sonucunda halkın birçok sıkıntı çekeceğini söyler ve merkeziyet usulü devam ettikçe de bu örneklerin tekrarlanacağını belirtir (Sabahaddin, 1999b, s. 38).

Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyetçilik anlayışına geçilmezse kamu ekonomisinin özel ekonomiyi veya devletin bireyleri hâkimiyet altına alacağını ve bu nedenle ilerlemenin mümkün olmayacağını iddia eder. Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyeti savunarak devletin idare biçimini eleştirir ve yerel yönetimlerin yetki genişliği ile donatılması gerektiğini vurgular. Bu sistemi vatandaşların idareyi en iyi denetleyebileceği; en verimli sistem olarak görür. Çünkü Osmanlı Devleti'ndeki bürokrasi kamu hizmetlerinin zamanında yerine getirilememesine neden olmaktadır.

Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyetçilik gerekliliğini "*vilayet memurları, vilayet meclisleri, merkeze karşı, kundak çocukları gibi sımsıkı bağlı mı kalacaklar?*" sözü ile izah eder (Sabahaddin, 1999b, s. 43).

Prens Sabahaddin'e göre adem-i merkeziyet ve tevs-i mezuniyet sadece vazifelerin ayrımıdır. Tevsi-i mezuniyet, adem-i merkeziyetin ismi değil, tarifidir (Sabahaddin, 1999a: 188). Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyeti "tevsi-i mezuniyet ve tefriki vezaif'in uygulanması" olarak gördüğüne göre Prens Sabahaddin'in bu iddiasını;

"*adem-i merkeziyet = tevsi-i mezuniyet + tefrik-i vezaif*"

olarak formüle edebiliriz. Bu formülü Yayla da teyit etmektedir, yani Yayla'ya göre de adem-i merkeziyet, Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde gösterilen tevsi-i mezuniyet yani yetki genişliği ile aynı anlama gelmektedir (1984, s. 87, 88):

> "*Adem-i merkeziyetin iki türü vardır: Siyasi ve idari. Bunların her ikisinde de az ya da çoğa göre aşırılıklar olabilir. Özellikle siyasi adem-i merkeziyet, memleketi adeta parçalamaya götüreceğinden tehlikelidir. Adem-i merkeziyet'in ikinci kısmını teşkil eden idari adem-i merkeziyet ise vilayetlerin tevsi-i mezuniyet dairesinde yönetimidir. Adem-i merkeziyetin, Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde gösterilen tevsi-i mezuniyetten başka bir şey olmadığı muhakkaktır.*"

Kavram karmaşasının yaşanmasının sebeplerinden biri de anlatılmak istenen idare tarzına karşılık gelen kelimedir: Adem-i merkeziyet. Yani "decentralization" teriminin karşılığının "adem-i merkeziyet" olup olmadığı tartışılabilir. Nitekim Adil de bu tartışmaya içerisinde savını şu şekilde ifade etmektedir (1933, s. 338):

> "*Adem-i merkeziyet mutlak bir surette istimali siyasi adem-i merkeziyetçiliğe yol açacağından bu şekle tevsi-i mezuniyet demek daha münasiptir. Zaten Kanun-i Esasimiz de bunu kabul eder destekler. Tevsi-i mezuniyetin bir derece aşağısı, yani merkeziyete yaklaşanı deconcentration karşılığı olarak kullanılan adem-i temerküzdür. Tevsi-i mezuniyet adem-i temerküzü de gerektirirken, adem-i temerküz tevs-i mezuniyeti zorunlu kılmamaktadır.*"

Prens Sabahaddin'e göre idari adem-i merkeziyet birçok hakların vilayetlere dağıtılmasıdır. Örneğin Osmanlı'da mahalli ihtiyaçlara yönelik yapılar için saraya

başvurmak gerekmektedir. Bu da tabi ki hem zaman kaybına hem de kaynak kaybına neden olmaktadır. O halde mahalli ihtiyaçlara uygun, merkezi idareyi de güçlendiren ve milli birliği sağlayacak bir adem-i merkeziyet sistemi kurmak gerekir. Prens Sabahaddin toplumun memnuniyetini bölgenin ihtiyacı ile yerindelik arasındaki ilişki üzerine kurar ve merkezin memurunun yerelin işlerine ilgisiz ve etkisiz kaldığını savunur. Bu açıklamalarını da örneklerle devam ettirir: mesela Yemen ve Selanik halklarının yaşamları, ihtiyaçları, geçim tarzları aynı değildir. Bu ihtiyaçları ise İstanbul'daki memur değil, Yemen ve Selanik'te yaşayanlar gerçekten anlayabilir. Yapılması istenen ıslahat, valilerin ve vilayet memurlarının yetkilerini genişletmek, "meclis-i umumi"yi açtırmak ve bölge halkının, ödedikleri vergilerin harcandıkları yerleri "ta'yin ve teftiş" imkânı kazanmasına zemin hazırlamak şeklinde ifade eder (Sabahaddin, 1999b: 39). Prens Sabahaddin, "*usul-ü merkeziyet devam ettiği müddetçe, vatanımızda fikri teşebbüs mümkün değil ilerleyemez; bunsuz da vilayetler imar edilemez*" (İkdam, 1908) yaklaşımıyla, başkentin yetkilerini illere dağıtılması gerektiğini, sorunu yerinde daha kolay çözebileceklerini, taşra illerdeki yerleşik bireylerin yetki kullanarak karar verme süreçlerine katılacaklarını, yönetimden eğitime çevredeki değişime uygun olarak pek çok konuda daha etkin karar alınabileceğini savunur.

Prens Sabahaddin'e göre idari adem-i merkeziyet doğru uygulanırsa askeri sevkiyat harcamaları da büyük ölçüde azalacaktır. Herhangi bir savaş durumunda veya başkaldırışlarda, askeri sevkiyat maliyetleri çok yüksek olmaktadır. Adem-i merkeziyet ile hem bu giderler azalacak, hem de zamanında müdahale şansı ile başarı oranı artacaktır (Sabahaddin, 1999a, s. 186).

Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet anlayışı içerisinde devredilmesi gereken görevler arasında inzibat da yer almaktadır. İnzibat işleri merkezi yönetim tarafından taşradan habersiz değil, aksine direkt yerel hükümete bırakılmalı ve o bölgede yaşayan insanlardan bir jandarma kuvveti çıkarılmalıdır. İnzibat gibi adli işlerde de merkeziyet ilkesi uygulandığında hızlı ve özgür karar alma durumu azalmaktadır. Adaletin yerinde ve hızlı dağıtılması için özel hayatta mevki sahibi insanlar yargıç olarak atanmalıdır. Bu yargıçlar adaleti sağlarken mümkün olduğu kadar o bölgeye yakın olmalı ve yerel gereksinimlere uygun şekilde davranmalıdır. Yargılama görevlerini de imkânlar el verdiği oranda hızla ve en az harcama ile

yapmalıdır. Bu durum, Kansu'ya göre Fransa'daki aşırı muhafazakârların aristokratları "doğal yönetici" olarak görmesi gibi Prens Sabahaddin de bir bölgenin en nüfuzlu kişisinin yani o bölgenin en büyük toprak sahibinin yerel yönetici olmasını istemesi anlamına gelir (2004, s. 162). Böylece bu sistem ile görev alan nüfuzlu insanlar devlet ile tebaa arasında köprü görevi de görebileceklerdir. Prens Sabahaddin, kolluk güçlerinin de tıpkı feodal dönemlerde olduğu gibi, yerel güçlerden oluşmasını ve aynı zamanda bölgenin en büyük toprak sahibi olan yerel yöneticinin emrinde olmasını istiyordu.

Prens Sabahaddin ortak hayatın düzenlenmesine fikirlerini açıklarken ülke kaynaklarının kullanılmasının şeklinden de söz eder. Ona göre Osmanlı Devleti'nde merkezi hükümetin doğal kaynaklarının nerede ve ne kadar işletileceğine kadar müdahale etmesi bu kaynakların verimli kullanılmasını engellemektedir. Ülke kaynaklarının en verimli şekilde kullanılması için orman, maden ve nehirlerden yararlanma konusu yerel idareye devredilmelidir. Çünkü bölgenin gerek kaynaklarını gerekse ihtiyaçlarını en iyi bilen yerelde yaşayanlardır (Reyhan, 2008, s. 105).

Prens Sabahaddin programının maliye kısmında yer alan ilkelere göre her ilin bölgesel bir bütçesinin bulunması ve merkez tarafından belirlenecek sınır ölçüsünde yerel idarelere üretime yönelik olarak borçlandırma konusunda yetki verilmesi gerekmektedir (Sabahaddin,1999, s. 54). Böylece o bölgede bulunan girişimci insanlar da merkezi otoritenin baskısından kurtulmuş olacaklardır.

Adem-i merkeziyet tartışmaları II. Meşrutiyet döneminde mecliste tartışılan konulardan biri olmuştur. Örneğin Kerkük vekili Tevfik Efendi 17.05.1909 tarihinde "Mecalis-i Umumiye-i Vilayatın Vezaifine Dair Nizamnamedeki Nevakısın İkmaline Dair Taktit"i Meclis gündemine getirmiştir (Reyhan, 2007, s. 54). Söz konusu nizamnamede il genel meclislerinin görevlerinin açıkça belirlenmesi ve ilgili konularda valilerin merkezden izin almaksızın hareket edebilmesi, icra yetkisi verilmesi önerilmiştir:

İttihat ve Terakki Cemiyeti de 14.03.1908–13.03.1909 tarihleri arasındaki siyasi programının 5. maddesinde Kanun-i Esasi'nin söz konusu 108. maddesine atıf yaparak şu ifade yer almaktadır (Reyhan, 2007, s. 57):

> *"Vilayetin emr-i idaresinde usul-ı idaredeki rabıta-ı mevcude fek ve ihlal olunmamak şartıyla Kanun-i Esasi'nin 108. maddesinde mevzu-ı bahs olunan tevsi-i mezuniyet-i idari usulünün temami-i tatbikini temin edecek kavanin-i mahsusa vaz-ı talep olunacaktır."*

Bu programa bakıldığında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de Kanun-i Esasi'nin 108. maddesine karşı çıkmadığını görebiliriz. Söz konusu siyasi programın devamında[3] ise *"vilayetin merkez-i idaresinde tevsi-i mezuniyet-i idari usulünün tamami-i tatbikini temin edecek kavanin-i mahsusa vaz-ı talep olunacak ve istidad-ı ahali ve ihtiyac-ı mahalliye nazar-ı dikkate alınmak üzere nevahi teşkilatına ihtimam edilecektir"* ifadesi bulunmaktadır. Bir başka nizamnamede[4] *"Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir merkez-i umumi ile vilayet ve elviyedeki heyet-i merkeziyeler ve kaza ve lede'l-icab nevahi ve kurra da bulunan kulüp heyetleri tarafından idare olunur."* ifadesi yer almaktadır. Nihayet siyasi programda[5] *"İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyaset-i idariyesi tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif esasına dayanır."* ifadesi geçmektedir. Tüm bu maddeler de göstermektedir ki İttihat ve Terakki de aslında Prens Sabahaddin'in bahsettiği tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaif esaslarını kullanmaktadır. Cemiyetin Prens Sabahaddin'den farkı ise "adem-i merkeziyet" terimini kullanmamış olmasıdır. Aslında bu durum, Prens Sabahaddin'in fikirlerinin neden uygulanamadığına da örnek teşkil edebilir. Fikirleri uygulanamamıştır, çünkü bu fikirlerin karşısında duran İttihatçılar Prens Sabahaddin'in fikirlerine önem vermemişler ve bu sebeple direnç göstermişlerdir.

Bu direncin sebeplerinden arasında en önemlisi Osmanlı Devleti o dönemde birçok ulusu barındırdığı için, İttihatçıların, Prens Sabahaddin'in savunduğu adem-i merkeziyetçiliğin söz konusu ulusları bağımsızlık mücadelesine teşvik edeceğini düşünmeleridir (Güneş, 2016, s. 129). İttihat ve Terakki Cemiyeti, adem-i merkeziyet kavramına karşı durmasına rağmen adem-i merkeziyet tabiri ile il meclislerinin kurulumu kastediliyorsa buna itirazlarının olmadığını ve hatta bu yöntemin faydalı olabileceğini de söyleyerek topyekûn bir karşıtlık sahibi olmadıklarını da belirtmişlerdir (Tanin, 1908).

[3] 14.03.1909/13.03.1909 tarihleri arasındaki siyasi programın on beşinci maddesi.
[4] 14.03.1911/13.03.1912 tarihleri arasındaki nizamname.
[5] 14.03.1913/13.03.1914 tarihleri arasındaki siyasi programın birinci maddesi.

6. PRENS SABAHADDİN VE GÜNÜMÜZDE YERELLEŞME

Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyet ilkesini, yaşadığı dönemde tam anlamıyla ifade edememiştir. Prens Sabahaddin bu ilkenin federalizme ve hatta parçalanmaya yol açacağı iddiasında bulunanlara karşı adem-i merkeziyet ilkesinin idari bir anlam taşıdığını ve siyasi bir yapılanma olmadığını savunur.

Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti üniter yapı özelliğini korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında yerelleşme tartışmalarında adem-i merkeziyet ilkesi hala sakıncalı görülmektedir ve adem-i merkeziyet ilkesinin telaffuzundan hala çekinilmektedir. Ancak, Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet düşüncesi, ulus-devlet ilişkisi çerçevesinde yeniden tartışılmaktadır. Türkiye de kamu yönetimi reformlarıyla yerel yönetimleri tekrar inşa etmektedir.

Prens Sabahaddin'in fikirleri, kendi yaşadığı dönemde de zaman zaman meclisin gündemine gelmiştir. Büyük Millet Meclisi'nin 1921'de Bakanlar Kurulu'nun çalışma programında da adem-i merkeziyet savunulmuştur (Budak, 1998, s. 40). 18 Eylül 1921 tarihinde meclisin çalışma programının açıklandığı beyannamenin vilayetler ile ilgili kısmında vilayetin "*muhtariyeti tamme'yi haiz olduğu, bütün vilayet umurunun tanziminin vilayet meclislerinin salahiyetleri dâhilinde bulunduğu"* söylenmiştir (Tütengil, 1947: 215).

1950'li yıllarda, Türkiye Köylü Partisi, Hürriyet Partisi gibi partiler Prens Sabahaddin'in görüşleri temelinde hareket etmişlerdir. Fakat bu yıllarda Prens Sabahaddin'in görüşlerinin öne çıkarılması çabaları toplum tarafından desteklenmemiştir. Türkiye Köylü Partisi'nin kurucularından Tahsin Demiray, 1950'li yıllarda Prens Sabahaddin'in görüşlerinden yararlanmaları konusunda Demokrat Parti'ye önerilerde bulunmuş, beklediği ilgiyi bulamayınca kendi yolunu çizmeye karar vermiştir. Tahsin Demiray "Le Play Sosyolojisi'nin Yüzüncü Yılı" başlıklı bir toplantı düzenleyerek Prens Sabahaddin'in fikirlerini yaşatmaya çalışmıştır (Okan, 2008, s. 481).

1970'li yıllara gelindiğinde ise, tüm dünyada etkili olan neo-liberalizasyon süreci ile ulus-devletin serbest piyasa üzerindeki müdahale eğilimleri tartışılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'de de yerellik ön plana çıkmaya

başlamıştır. Bu bakımdan, Prens Sabahaddin'in yaşadığı dönem itibariyle mücadelesini verdiği fakat başarıya ulaşamadığı siyasal ve düşünsel ürünlerin daha sonradan tartışma ve hatta uygulama zemini bulabildiği söylenebilir. Adem-i merkeziyet kavramı doğrudan telaffuz edilmese de, bu kavrama karşılık gelen uygulamaların etkili biçimde bir araya geldiği görülmektedir.

Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet anlayışı Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı dâhilinde hazırlanan "Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu" ile uyumludur (Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, 2001: 7-12). Prens'in adem-i merkeziyet anlayışında eğitim, adalet, maliye gibi alanlarda daha fazla özgürlük alanı vardır. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yerel yönetimlerin diğerleriyle yarışabilmeleri için daha fazla hareket esnekliğine ve özgürlüğüne kavuşmaları gerektiği savunulur. Söz konusu rapora göre kentin geliştirilmesi için gerekli kaynaklar merkezi yönetim tarafından sağlanmıyor ya da sağlanamıyor ise, kentin bu kaynakları kendi içinden ya da ülke dışından sağlanmalıdır. Fakat merkezi yönetimler yerel yönetimlerin aşırı ve hesapsız harcamalarının önüne geçebilmek için belirli kısıtlamalara gitmektedirler. Bu durumda yerel ve ülkesel gelişme de yavaşlamış olmaktadır. Bu durumdan çıkmak için yerel yönetimlere kaynak yaratmada belirli esneklikler ve risk alma yetkileri verilmelidir. Kentler gelişebilmek ve gerekli yatırımları finanse edebilmek, ulusal ve uluslararası piyasada tahvil çıkartabilmek ya da diğer borçlanma yöntemlerini kullanabilmek için yetki kullanabilmelidir. Ayrıca ulusal düzeyde tek tip olan vergilerde yerel yönetimlere tamamen veya sınırlı serbestlik verilmesi de tartışılmalıdır. Örneğin, emlak ve çevre temizlik vergisi oranlarının yerel yönetimlerce değişik uygulanabilmesi, katma değer vergilerine ek bir yerel yönetim puanı ilave edilmesi, dolaylı veya doğrudan vergilerde üretim ve tüketimden kaynak yaratılması tartışılabilir.

Türkiye'de hükümetler yerelleşme konusunda çeşitli uluslararası sözleşmeler de imzalamaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı da bu sözleşmelerden biridir. Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında adem-i merkeziyet ilkesine dayalı bir yerelleşme politikasını amaçlayan bu anlaşmaya göre, merkezi yönetimlerin yetkilerini önemli ölçüde yerel yönetimlere devretmesi veya paylaşması

istenmektedir. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Türkiye'nin çekince koyduğu maddeler ve fıkralar incelendiğinde çekincelerin daha çok yerel yönetimlerin merkezi yönetim tarafından bir paydaş olarak görülmesini gerektiren "yerel yönetimlere danışma", "mali özerkliğin güçlendirilmesi" ve "kendi aralarında ve uluslararası alanda iş birliğine girme" konularda olduğu görülmektedir. Fakat bu çekinceler Sobacı'ya göre 2000 yılı ve sonrasında yerel yönetimlere ilişkin kabul edilen kanunlarla fiili olarak kısmen ya da tamamen anlamını yitirmiştir (2015, s. 13).

Avrupa Konseyi, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na ek olarak Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi aracılığıyla Türkiye için tavsiye kararlar çıkarmıştır. Söz konusu kararlara göre Kamu Yönetimi ilkelerini belirleyen Anayasa'nın 127. maddesinin tartışmaya açılmasını ve mümkünse kaldırılmasını istemektedir (Güler, 2005: 40-41). Bunun üzerine Türkiye de 1998 yılında ve 2000 yılında kamu yönetimi reformuna ilişkin iki tasarı hazırlamıştır. 1998 tarihli "Mahalli İdareler Reformu Tasarısı" adem-i merkeziyet ilkesine yer vermektedir (Ökmen, 2003, s. 119). Buna rağmen 2000 yılında hazırlanan Mahalli İdareler Tasarısı'nda, adem-i merkeziyetçilik ilkesini temel alma durumundan vazgeçildiği görülmektedir. Bir önceki tasarıda direkt olarak ilgili maddelerde açık biçimde hükümlere bağlanan görev ayırımı ilkesi, bu tasarıda yer almamaktadır (www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-0504.pdf, Erişim Tarihi: 20.04.2019).

Günümüz siyasal hayatına bakıldığında ise; özelleştirme politikaları başta olmak üzere izlediği liberal politikalar ile AK Parti, Güneş'e göre, Ahrar Partisi, Hürriyet ve İtilaf Partisi, Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Anavatan Partisi'nden sonra Prens Sabahaddin'in liberal geleneğinin takipçisi konumundadır (Güneş, 2016, s. 132). Kamu yönetimi reformuna dair taslak metinler, AK Parti hükümetinin, 2002 yılında tek başına iktidar olmasıyla beraber iyice hızlanarak "Kamu Yönetiminin Temel İlkeleri ve Yeniden Yapılandırılması Hakkında Kanun" ismiyle tasarı haline getirilmiştir. Bu tasarı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na 29 Aralık 2003 tarihinde sunulmuş ve 2004 yılının Ocak ayında Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyonu görüşmeleri tamamlamıştır. 18 Şubat 2004 günü Genel Kurul'da taslak görüşülmeye başlanmış ve 29 Şubat 2004'te Tasarı'nın ilk 49 maddesi görüşülmüştür (www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/tutanak/tbmm/d22/c041/tbmm22041054ss0349.pdf

Erişim Tarihi: 16.04.2019). Bu görüşmeler sonucu tasarı meclis tarafından kabul edilmiş, fakat Cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir.

Bu yasa tasarısı yetki ayrılığı prensibinden hareket ederek adem-i merkeziyeti temel alan bir kamu yönetimini tasarlamaktadır. Tasarı, merkezi yönetim ve yerel yönetim görevler ayrılığını ve ilişkilerini yeniden düzenlenmektedir. Görev alanı daraltılan merkezi devlet, illerin yeni görev alanlarını düzenleyen bir üst kurum haline gelmiş olacaktır (Güneş, 2016, s. 134). Böylece sosyal yapıdaki sorunları, "*merkeziyet-i idarenin, yani vilayetlerin mesâlih-i mahalliyesini ahalii vilayetin kendi intihâblarına tâbi memurlar ve meclislerle idare edecekleri yerde her hakkı merkeze devretmelerinin neticesi!...*" olarak gören ve "*merkez tek bir şehir, vilayetler tekmil vatan! Demek ki vilayetler merkez için değil merkez vilayetler için!*" (Sabahaddin, 2013, s. 213) diyen Prens Sabahaddin'in idare düşüncesine benzeyecektir. Prens Sabahaddin'e göre, merkezden alınan kararların yerellere iletilerek uygulanması, hangi rejim içerisinde olursa olsun, istibdadın temel sebebidir. Yerellerde meydana gelen olaylara karşı merkezi idarenin sadece düzenleyici roller alarak idareyi, yerellerin gerçek öznelerine bırakması gerekmektedir.

Güneş'e göre bu tasarı ile birlikte tüm yönetim sistemi için geçerli olan hiyerarşi ilkesi yetki devrini ön plana çıkarılmak suretiyle esnetilmekte ve yerellik anlayışı yerleştirilmektedir (Güneş, 2016, s. 135). Bu model Prens Sabahaddin'in öngördüğü adem-i merkeziyet esasına dayalı kamu yönetimi anlayışına uygun görünmektedir. Tasarıyla, mevcut yönetim yapısında olmayan yeni bir kademe yaratılmaktadır. Buna göre "Bölge Kalkınma Ajansı" adıyla 26 bölgesel birim kurulmakta (www.yereldiplomasi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-ajanslari/, Erişim Tarihi: 16.10.2020), birçok bakanlığın il-ilçe örgütlenmesini kaldırılarak bunlar il özel idarelerine devredilmektedir. Bu kurumlarda kamu ve yerel yöneticileriyle sermaye örgütlerinin temsilcilerinden oluşan bir yapı öngörülmekte, sendikalar, demokratik kitle örgütleri ve meslek odalarına ise yılda bir defa danışılması öngörülmektedir. Bu yönetsel yapı, Prens Sabahaddin'in yerel yönetimlerin, seçilmişler ve yörenin hatırı sayılır eşrafı tarafından idare edilmesi gerektiği düşüncesi (Sabahaddin, 2002, s. 43) ile benzeşmektedir. Tasarıda genel yetkili bir yerel meclis, başkanlığını seçilmiş valinin yaptığı bir yönetim yapısı ve il meclisi bağlantılı yarı yargısal ombudsmanlık sistemi

yer almaktadır. Bunlara vergi koyma yetkisi ve yargıda yerelleşme gibi iki görev daha eklenirse Prens Sabahaddin'in öngördüğü yönetim modeline en yakın model oluşturulmuş olacaktır.

24 Haziran 2004 günü 5197 sayıyla çıkarılan İl Özel İdaresi Kanunu da Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet ve hür teşebbüs felsefesini andırmaktadır. Bu yasa ile yönetim ve denetimi il genel yönetiminden il özel yönetimine aktararak merkeziyetçilik ilkesi yerine yerellik ilkesini getirmektedir (Güler, 2004, s. 20).

Prens Sabahaddin'in fikirleri Türk siyasi hayatında yer alan siyasi partiler üzerinden karşılaştırıldığına liberal çizgide yer alan partilere daha yakın olduğu görülür. Çünkü Türk siyasi hayatına egemen olan iki çizgiden biri olan merkeziyet ve üniter devleti tercih eden partiler CHP ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Diğer çizgi olan liberal çizgiyi takip eden partiler ise sırasıyla Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi, Serbest Cumhuriyet Partisi, Demokrat Parti, Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Özellikle Demokrat Parti[6] ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nde liberal politikaları[7] ve adem-i merkeziyet anlayışı daha net görülür. 1980'lerde Özal iktidarı dönemlerinde Anavatan Partisi bakanlarının Prens Sabahaddin'in görüşlerine önem verdikleri ve fikirlerinin devamı nitelikte uygulamalarda bulundukları söylenebilir. 2000'li yıllar Prens Sabahaddin'e ilginin yeniden canlandığı ve hakkında birçok çalışmanın yapıldığı dönem olarak ifade edilebilir. Günümüzde de il yönetimlerinde il genel meclisi, belediye veya büyükşehir belediye meclislerinin kurulumu Prens Sabahaddin'in fikirleri ile uyuşmaktadır. Nitekim Prens Sabahaddin, genel bir kanunla vilayet idaresinin yürütülemeyeceğini, doğal ve toplumsal şartlar dikkate alınarak vilayetlerin bölgelere ayrılması gerektiğini ve her bölge için de kurullar oluşturulması gerektiğini söyler. Çünkü Prens Sabahaddin'e göre her yerin yönetimini bir tek kalıba uydurmaya çalışarak yönetimin yerel ihtiyaçlara uygunluğuna engel olacak bir yasa ile iller yönetimini düzenlemek mümkün değildir.

[6] Demokrat Parti hükümetinin Sağlık Bakanı Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyetçilik Cemiyetinin eski bir üyesidir.
[7] Ak Parti Programı'nda yer alan "Özelleştirmeyi daha rasyonel bir ekonomik yapının oluşması için önemli bir araç olarak görür.", "Teşebbüs özgürlüğünü gerçekleştirerek, özel teşebbüse hamle yaptıracak siyasi, bürokratik ve anlayış değişimini sağlamak" gibi maddeler bunun göstergesidir (www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/, Erişim Tarihi:15.10.2020).

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti Doğu Avrupa, Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada yer almış ve yönetimi altında birçok etnik unsur bulundurmuştur. 600 yıl varlığını sürdüren bu devlet, bazı dönemlerde yönetimde aksamalar ve ciddi krizler yaşamıştır. Bu durumlar ise toplumsal, siyasi ve iktisadi sorunlara neden olmuştur. Bu dönemde birçok fikir insanı ve yönetici "devlet nasıl kurtarılabilir" sorusuna cevap aramıştır. Prens Sabahaddin bu soruya cevap arayan fikir insanlarından birisidir.

Prens Sabahaddin'in savunduğu temel fikir olan *Osmanlıcılık*'a dayalı adem-i merkeziyetçilik fikri bütünleştirici ve şemsiye bir fikirdir. Bu fikir Prens Sabahaddin'in toplumsal, siyasi ve iktisadi düşüncelerine dayanak oluşturur. Çünkü Prens Sabahaddin'in fikirleri bir bütün olarak ele alındığında "karşılıklı bir etkileşim" içinde olduğu görülmektedir. Prens Sabahaddin'in savunduğu bireyci toplum yapısına geçiş için teşebbüs-i şahsi anlayışının toplum tarafından kabul edilmesi gerekir. Bu da ancak kişiye gerçek anlamda özgürlük ve güven veren pratiğe dayalı eğitim ile gerçekleşebilir. Tüm bunlar için ise adem-i merkeziyete dayanan idare sistemine ihtiyaç vardır. Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyetçilik fikrinin Osmanlı üst kimliğini oluşturacağını ve çeşitli milletlerin bir arada yaşamasına imkân sağlayacağını savunduğu görülmektedir. Yani Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyet anlayışı ile "bireyleri güçlü bir ittihadı anasır" oluşturmayı ve devletin dağılma olasılığını ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır.

Adem-i merkeziyetçilik fikri, uluslaşma çabaları olan bir dönemde, Batılı fikirlere sahip yenilikçiler tarafından, Osmanlı Devleti'nde yaşanan ayrılık hareketlerini daha da artıracağı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Çünkü Batı ile ekonomik, siyasi ve kültürel bağlar kuran azınlıkların, uluslaşma yönünde faaliyetler yürüttüğü, adem-i merkeziyetçiliğin de bu durumla birlikte ayrılıkları hızlandıracağı düşünülmüştür. Arap ve Ermeniler gibi güçlü ulusal kimliğe sahip etnik unsurların da Prens Sabahaddin'in düşüncelerini desteklemeleri bu yöndeki eleştirileri kuvvetlendirmiştir.

Prens Sabahaddin'in yukarıda bahsedilen düşüncelerinin fiili karşılığına bakıldığında ona yöneltilen eleştirilerin haksız olduğu söylenebilir. Prens Sabahaddin'in, adem-i merkeziyet ilkesini, yaşadığı dönemde açık biçimde savunamadığı düşünülür. Bu ilkenin federalizme ve hatta parçalanmaya yol açacağı iddiasında bulunanlara cevaben Prens Sabahaddin, adem-i merkeziyet ilkesinin idari bir anlam taşıdığını ve siyasi bir yapılanma olmadığı yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Adem-i merkeziyetçiliğin siyasi yerelleşme düşüncesinin aksine, "idari" boyutta kaldığı ve valilere daha fazla yetki vermek, il kurulları açmak anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Halkın verdiği vergilerin yine o bölgede halk için kullanılması gibi önerilerin varlığı da bu iddiayı doğrulamaktadır. Adem-i merkeziyetçiliğin amacı idari kapasitenin geliştirilmesi, yönetimde verimliliğin, etkinliğin ve yönetişimin sağlanması ve hesap verebilirliği geliştirmektir. Yani bu fikir yöneltilen tüm eleştirilerin aksine üniter siyasi bir yönetimin içerisinde idari yerelleşmeye karşılık gelmektedir.

Günümüzde de Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üniter yapısı siyaseten önemini korumaktadır. Bu açıdan bakıldığında yerelleşme tartışmalarında adem-i merkeziyet ilkesi bazı noktalarda ve bazı bölgelerde hala sakıncalı görülmekte ve adem-i merkeziyet ilkesinin telaffuzundan dahi çekinilmektedir. Ancak tüm bunlara karşın, Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet düşüncesi, günümüzde ulus-devlet ilişkisi çerçevesinde yeniden tartışılır hale gelmiştir. Bu durumun en açık göstergesi ise Türkiye'deki yönetsel organizasyonunun yeniden yapılandırılması yönünde atılan adımlardır.

Prens Sabahaddin'in fikirleri, Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan yenilik hareketleri içerisinde yer edinememiştir. Bunun nedeni olarak hem fikirlerinin diğer reformcular tarafından kabul edilmemesi hem de bu fikirlerin gerçekten de uygulanabilmesi için gerekli olan zeminin oluşabilmesi için uzun bir süre gerektirmesi gösterilebilir.

Bir diğer neden ise Batı'da çıkan fikirlerin Doğu'da tam karşılık bulamamasıdır. Yani Prens Sabahaddin'in fikirlerine yöneltilen eleştirilerin ve karşı duruşların Doğu ve Batı arasındaki kavram karmaşasından kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin Batıda "decentralisation" olarak kullanılan kavramın, Doğudaki karşılığı olan "adem-

i merkeziyetçilik" ilkesi kısmen de olsa zaten uygulanmakta ve Kanun-i Esasi'de yer almaktadır. Buna rağmen oldukça tartışılmıştır.

Prens Sabahaddin için sıklıkla "çağının ilerisinde düşünceleri olan bir reformist" yakıştırması yapılmış ve yapılmaya da devam edilmektedir. Bu görüşün haklılık payı vardır. Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından inşa edilen yeni düzenin sağladığı ortamda dahi onun fikirleri tam anlamıyla uygulanabilme imkânı bulamasa da, tamamen bu fikirlerden uzak kalındığını söylemek de yanlış olacaktır. İdari ve siyasi açıdan bakıldığında Osmanlı meşrutiyet hükümetlerinin benimsediği merkeziyetçi ve bürokratik yönetim Cumhuriyet'in ilk yıllarında da benimsenmiştir. Daha açık ifadeyle 1876 yılında Kânun-ı Esasi'de[8], 1921 yılında Teşkilat-ı Esâsîye'de[9] ve 1924 Anayasası'nda[10] Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyetçilik fikirleriyle uyumlu hükümler yer almasına rağmen bu dönemlerde çok fazla uygulanma alanı bulamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar olan dönemde ise Prens Sabahaddin'in fikirlerinin bir bölümünün hayata geçtiğini belirtmek gerekir. Fakat yine belirtmek gerekir ki Prens Sabahaddin'in fikirleri aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin modernleşme paradigmasına da aykırılıklar içermektedir ve bu durum da söz konusu fikirlerin kabul görmemesinde önemli bir etkendir. Cumhuriyet, Kıta Avrupası modernleşme akımını takip etmiştir. Prens Sabahaddin ise Anglo-Sakson modernleşmesini çağrıştıran ve Kıta Avrupası modernleşmesine direnen bir karşı-devrimci anlayışı esas alır. Bu nedenle sadece sosyolojik temelli olmadığı gibi politik olarak da karşıt bir konumda yer alır. Günümüzde onun fikirlerinin bir kısmının hayata geçiyor gibi görünmesi, karşıt olduğu politik gücün gerilemesinin yanı sıra onun fikirlerine kaynaklık eden Anglo-Sakson modernleşme anlayışındaki bazı temel ilkelerin neo-liberalizasyon süreciyle birlikte ülke gündemine girmesidir.

Prens Sabahaddin'in fikirlerinden bir diğeri de il meclislerinin kurulmasıdır. Bu düşüncenin de günümüzde, merkezi yönetimin yanında kurulan il genel meclisleri,

[8] Madde 108: "*Vilayatın usulü idaresi tevsii mezuniyet ve tefriki vezayif kaidesi üzerine müesses olup dereceatı nizamı mahsus ile tayin kılınacaktır.*"
[9] Madde 11: "*Vilâyet mahalli umurda manevi şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir. Harici ve dahili siyaset, şer'i adlî ve askeri umur, beynelmilel iktisadî münasebat ve hükûmetin umumi tekâlifi ile menafii birden ziyade vilâyata, şâmil hususat müstesna olmak üzere Büyük Millet Meclisince vaz edilecek kavanin mucibince evkaf, Medaris, Maarif, Sıhhiye, İktisat, Ziraat, Nafia ve Muaveneti içtimaiye işlerinin tanzim ve idaresi vilâyet şûralarının salâhiyeti dahilindedir.*"
[10] Madde 91- "*İllerin işleri, yetki genişliği ve görev ayrımı esaslarına göre idare olunur.*"

büyükşehirde de büyükşehir meclisi olarak hayat bulduğu söylenebilir. Bunun yanında mahalli idarelere verilecek yetkilerle her ilin kendi bütçesinin olması ve mahalli idarelerin kaynaklarını artırıcı faaliyetlerde bulunabilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu düşünceler hem Avrupa Yönetimler Özerlik Şartı'nda hem de 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda hemen hemen benzer şekilde geçmektedir. Bu da Prens Sabahaddin'in çağının ilerisinde veya diğer bir anlatımla dönemin şartları için erken görüşlere sahip bir düşünür olduğu yönündeki iddiaları doğrulamaktadır.

BNMU

KAYNAKÇA

Alkan, M. Ö. (2007). Prens Sabahaddin Gönüllü Sürgünden Zorunlu Sürgüne Bütün Eserleri, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Alkan, H. ve Doğan, A. (2010). Osmanlı Liberallerinde Toplum ve Demokrasi Anlayışı, Liberal Düşünce, 15 (57 – 58), Kış - Bahar.

Adil, M. (1933). Mukayeseli Hukuku İdare, Güneş Basımevi: İstanbul.

Budak, M. (1998). Toplumbilimci Prens Sabahaddin, Kurtiş Ofset: İstanbul.

Ege, N. N. (1977). Prens Sabahaddin Hayatı ve İlmi Müdafaaları, Güneş Neşriyat: İstanbul.

Güler, B. A. (2005). Avrupa ve Yerel Yönetimlerin Anayasal Konumu Avrupa Bölgesel ve Yerel Yönetimler Kongresi'nin Anayasa Değişikliği İstekleri, Genel-İş Emek Araştırma Dergisi, 1.

Güler, B. A. (2004). 24 Haziran 2004 gün ve 5197 İl Özel İdaresi Kanunu Üzerine,

politics.ankara.edu.tr/bguler, Erişim Tarihi: 16.10.2018.

Güneş, H. N. (2016). Türkiye'nin Yönetsel Yeniden Yapılandırılması Hakkında Prens Sabahaddin'in Adem-İ Merkeziyet Kavramına Atıfla Bir Değerlendirme, The Journal of Academic Social Science Studies, 50, Sonbahar.

İkdam, 1908.

Kuran, A. B. (1948a). İnkılap Tarihimizde Prens Sabahaddin: Meşrutiyet İlanı ve Menfadan Dönüş, Vatan, 13 Temmuz-16 Ağustos 1948.

Kuran, A. B. (1948b). İnkılap Tarihimiz ve İttihad ve Terakki, Tan Matbaası: İstanbul.

Kansu, A. (2004). Prens Sabahaddin'in Düşünsel Kaynakları ve Aşırı Muhafazakar Düşüncenin İthali, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 / Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi, Editör: Murat Gültekingil, Tanıl Bora, İletişim Yayınları: İstanbul.

Nur, R. (2005). Siyasi Risaleler, Haz. Ahmed Nezih Galitekin, Şehir Yayınları: İstanbul.

Okan, O. (2008). Prens Sabahaddin Literatürü Üzerine, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6 (11).

Ökmen, M.: (2003). Yerel Yönetimlerde Yeniden Düzenleme Girişimleri ve Son Reform Tasarılar Üzerine Bir Değerlendirme, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 10 (1).

Reyhan, C. (2007). Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare: Merkeziyetçilik – Adem-i Merkeziyetçilik, İmge Kitapevi: Ankara.

Reyhan, C. (2008). Türkiye'de Liberalizmin Kökenleri, İmge Kitapevi: İstanbul.

Sabahaddin, (1999a). Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzahlar, Ayraç Yayınları: Ankara.

Sabahaddin, (1999b). Görüşlerim, Hazırlayan: Ahmet Zeki İzgöer, Buruç Yayınları: İstanbul.

Sabahaddin, (2002). Türkiye Nasıl Kurtarılabilir?, Ayraç Yayınları: Ankara.

Sabahaddin, (1908). Tenkidinizi Okurken, Terakki No: 19-20, Haziran.

Sabahaddin, (2013). İttihat ve Terakkiye Açık Mektuplar, Hazırlayan: Ahmet Zeki İzgöer, DBY Yayınları, İstanbul.

Sobacı, M. Z. (2015). Türkiye'nin Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na Uyumu Özerklik Miti, Seta Yayınları: İstanbul.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporları, (2001).

Tütengil, C. O. (1954). Prens Sabahaddin, İstanbul Matbaası: İstanbul.

Tütengil, C. O. (1947). Prens Sabahaddin, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 2 (4-5).

Tunaya, T. Z. (2016). Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876 - 1938, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

Tanin, 1908.

Yayla, Y. (1984). Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri; Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif, İstanbul Üniversitesi SBF Yayını: İstanbul.

www2.tbmm.gov.tr/d21/2/2-0504.pdf, Erişim Tarihi: 20.04.2019.

www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/tutanak/tbmm/d22/c041/tbmm22041054ss0349.pdf, Erişim Tarihi: 16.04.2019.

www.yereldiplomasi.gov.tr/bolgesel-kalkinma-ajanslari/, Erişim Tarihi: 16.10.2020.

www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/, Erişim Tarihi:15.10.2020.